

30-Aprel, 2026-yil

**SH. L. MONTESKYE QARASHLARIDA HOKIMIYATLAR BO‘LINISHI
G‘OYALARINING FALSIFIY AHAMIYATI**

TSUL 1-bosqich magistranti

Qudratillayev Jamshidjon Bahodir o‘g‘li

Annotatsiya Ushbu maqola Sharl Lui de Monteskyening (1689–1755) hokimiyatlar bo‘linishi nazariyasining falsafiy asoslarini, uning siyosiy erkinlik va davlat boshqaruvi konsepsiyalaridagi o‘rni hamda zamonaviy demokratik institutlar rivojlanishidagi ahamiyatini tahlil qiladi. Tadqiqotda Monteskyening "Qonunlarning ruhi haqida" asaridan iqtiboslar keltirilib, Y. Xabermas, N. Lukman, J. Rousel va boshqa zamonaviy olimlar qarashlari bilan solishtirilgan.

Kalit so‘zlar: Monteskye, hokimiyatlar bo‘linishi, siyosiy erkinlik, davlat boshqaruvi, konstitutsionalizm, moderatsiya.

**Ш. Л. МОНТЕСКЬЕ ВЗГЛЯДАХ НА ФИЛОСОФСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ИДЕЙ
О РАЗДЕЛЕНИИ ВЛАСТЕЙ**

Кудратиллаев Джамшиджон Баходир угли

Научный руководитель: Мухитдинова ФРУЗА Абдурашидовна

Аннотация Данная статья анализирует философские основы теории разделения властей Шарля Луи де Монтескье (1689–1755), её место в концепциях политической свободы и государственного управления, а также значение для развития современных демократических институтов. В исследовании приведены цитаты из произведения Монтескье «О духе законов», проведено сравнение с взглядами современных учёных Ю. Хабермаса, Н. Лумана, Ж. Руссо и других.

Ключевые слова: Монтескье, разделение властей, политическая свобода, государственное управление, конституционализм, умеренность.

**PHILOSOPHICAL SIGNIFICANCE OF THE IDEAS OF SEPARATION OF
POWERS IN THE VIEWS OF SH. L. MONTESQUIEU**

Qudratillayev Jamshidjon Bahodir o‘g‘li

Scientific supervisor: Muhitdinova Fruza Abdurashidovna

Abstract This article analyzes the philosophical foundations of Charles Louis de Montesquieu’s (1689–1755) theory of separation of powers, its role in the concepts of political freedom and state governance, as well as its significance for the development of modern democratic institutions. The study includes quotations from Montesquieu’s work

“ZAMONAVIY DUNYODA SUN’IY IDROKNING RIVOJLANISHI: YANGI DAVR MUAMMOLARI VA YANGI YECHIMLAR JURNALI”

30-Aprel, 2026-yil

"The Spirit of the Laws" and compares them with the views of modern scholars J. Habermas, N. Luhmann, J. Rousseau and others.

Keywords: *Montesquieu, separation of powers, political freedom, state governance, constitutionalism, moderation.*

Hokimiyatlar bo‘linishi printsipli zamonaviy siyosiy falsafa va konstitutsionalizmning markaziy toshlaridan biri hisoblanadi [1]. Bu nazariyaning ilmiy-falsafiy asoslarini yaratishda fransuz faylasufi Sharl Lui de Monteskye (1689–1755) beqiyos xizmat ko‘rsatdi. Uning 1748-yilda nashr etilgan "Qonunlarning ruhi haqida" (De l'esprit des lois) asari nafaqat huquqiy-siyosiy, balki chuqur falsafiy mazmunga ega bo‘lib, davlat hokimiyatining tabiati, uning chegaralari va erkinlikni ta‘minlash mexanizmlarini tahlil qiladi [2].

Monteskye asarida shunday yozadi: "Hokimiyat ikki xil bo‘lishi mumkin: davlatga tegishli bo‘lgan yoki ayrim shaxslarga tegishli bo‘lgan" [2]. Bu iqtibos uning falsafiy yondashuvining asosini tashkil etadi – davlat hokimiyatini inson huquqlari va erkinliklari nazaridan tahlil qilish.

Zamonaviy tadqiqotchi Yurgen Xabermas Monteskye nazariyasini "kommunikativ harakat" nazariyasi bilan uyg‘unlashtiradi va davlat hokimiyatining legitematsiyasini jamoatchilik fikri orqali amalga oshirish zarurligini ko‘rsatadi [3]. Niklas Lukman esa Monteskye g‘oyalarini tizimlar nazariyasi jihatidan tahlil qilib, hokimiyatlarni ajratishni jamiyatning murakkablashuvi va funksional differentsiyalashuvi natijasi sifatida ko‘radi [4].

Ushbu maqolaning maqsadi Monteskye qarashlarida hokimiyatlar bo‘linishi g‘oyalarining falsafiy ahamiyatini, ularning antik va Yangi zamonaviy falsafiy an‘analar bilan bog‘liqligini hamda zamonaviy siyosiy fikrga ta‘sirini tahlil qilishdan iborat.

Monteskye g‘oyalari Aristotel, Sitserson va Lokk an‘analaridan kelib chiqqan. Aristotel "Siyosat" asarida davlat hokimiyatini uch funktsiyaga bo‘lgan, biroq ularni mustaqil tarmoqlar sifatida ko‘rmagan [5]. Jon Lokk "Ikki tratat" asarida qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyatlarni ajratishni taklif qilgan, biroq sud hokimiyatini mustaqil tarmoq sifatida ajratmagan [6].

Zamonaviy olimlar Monteskye nazariyasini turli jihatdan tahlil qilishadi. J. R. Searl davlat institutlarining ontologik statusini o‘rganib, Monteskye g‘oyalarini ijtimoiy haqiqatlar nazariyasi bilan bog‘laydi [7]. Fransis Fukuyama "Siyosiy tartib va inqiroz" asarida Monteskye nazariyasining zamonaviy davlatlardagi amaliyotini tahlil qiladi [8].

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, Monteskye hokimiyatlar bo‘linishi nazariyasini metafizik, epistemologik va aksiyologik jihatdan asoslagan.

Ontologik jihatdan. Monteskye davlat hokimiyatini tabiiy huquq ramzi sifatida ko‘radi. U asarida shunday yozadi: "Hokimiyat uch xil turga ega: qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sudyaviy" [2]. Bu uchlik Aristotel an‘analaridan kelib chiqadi, biroq Monteskye uni yangi mazmun bilan to‘ldiradi.

“ZAMONAVIY DUNYODA SUN’IY IDROKNING RIVOJLANISHI: YANGI DAVR MUAMMOLARI VA YANGI YECHIMLAR JURNALI”

30-Aprel, 2026-yil

Gnozeologik jihatdan. Monteskye inson bilish qobiliyatining cheklanganligini tan oladi va shuning uchun hokimiyatlarni markazlashtirish xavfli deb hisoblaydi. Uning fikricha, inson tabiati xato qilishga moyil bo‘lib, shuning uchun hokimiyat bir qo‘lda bo‘lsa, bu xatolar butun jamiyat uchun fojiali oqibatlarga olib keladi [2].

Aksiyologik jihatdan. Monteskye uchun eng oliy qiymat – bu siyosiy erkinlik. U erkinlikni quyidagicha ta’riflaydi: "Siyosiy erkinlik faqat shunday davlatda mumkin bo‘ladi, u erda fuqaro o‘zining shaxsiy xavfsizligiga ishonadi" [2]. Bu ta’rif negativ erkinlik (I. Berlin) kontsepsiyasining ildizlarini tashkil etadi.

Monteskye har bir hokimiyat turi uchun maxsus falsafiy asos ko‘rsatadi: Qonun chiqaruvchi hokimiyat – umumiy iroda ifodasi. Monteskye bu hokimiyatni ikki palatali parlament orqali amalga oshirishni taklif qiladi: "Qonun chiqaruvchi hokimiyat davlatning umumiy qoidalarini belgilaydi" [2]. Bu g‘oya keyinchalik J.-J. Rousseau "umumiy iroda" nazariyasining rivojlanishiga olib keladi. Ijro etuvchi hokimiyat – tezkorlik va samaradorlik talabi. Monteskye yozadi: "Ijro etuvchi hokimiyat davlatning kundalik ishlarini boshqaradi" [2]. Bu hokimiyat monarxiya qo‘lida bo‘lishi kerak, chunki bir kishi tez va samarali qaror qabul qilishi mumkin. Sud hokimiyat – adolat va xavfsizlik kafolati. Aynan Monteskye sud hokimiyatini mustaqil tarmoq sifatida ajratib, uning falsafiy ahamiyatini ko‘rsatadi: "Sudyaviy hokimiyat insonlarning hayoti va erkinligini ta’minlash uchun qo‘llaniladi" [2]. Bu g‘oya zamonaviy huquqiy davlat konsepsiyasining asosini tashkil etadi. Monteskye nazariyasining markaziy falsafiy kategoriyasi – bu moderatsiya (o‘lchovdorlik). U yozadi: "Har qanday hokimiyat shakli o‘zining eng yaxshi shaklida moderatsiya bilan amalga oshirilishi kerak" [2].

Zamonaviy tadqiqotchi Niklas Lukman bu printsiplni tizimlar nazariyasi jihatidan tahlil qiladi. Uning fikricha, hokimiyatlar bo‘linishi jamiyatning murakkablashuvi natijasida yuzaga keladigan funksional differentsiyalashuvdir [4]. Har bir hokimiyat tizimi o‘zining maxsus funksiyasini bajaradi va boshqa tizimlar bilan aloqa orqali muvozanat saqlaydi. Yurgen Xabermas Monteskye nazariyasini kommunikativ harakat nazariyasi bilan bog‘laydi. Uning fikricha, hokimiyatlar bo‘linishi nafaqat kuchlarni cheklash mexanizmi, balki jamoatchilik fikri orqali davlat faoliyatini legitematsiyalash vositasidir [3]. Bu yondashuv Monteskye g‘oyalarining demokratik potensialini ochib beradi.

Zamonaviy olimlar Monteskye nazariyasini turli yo‘nalishlarda rivojlantirishadi: J. R. Searl davlat institutlarini ijtimoiy haqiqatlar sifatida tahlil qilib, ularning ontologik statusini aniqlaydi. Uning fikricha, hokimiyatlar bo‘linishi – bu faqatgina siyosiy qaror, balki kollektiv intentionallikning ifodasidir [7]. F. Fukuyama "Siyosiy tartib va inqiroz" asarida Monteskye nazariyasining zamonaviy davlatlardagi amaliyotini tahlil qiladi. U ko‘rsatadiki, muvaffaqiyatli davlatlar – bu hokimiyatlar bo‘linishi printsiplini samarali amalga oshirgan davlatlardir [8].

Tadqiqot natijalari ko‘rsatdiki, Monteskye hokimiyatlar bo‘linishi nazariyasi chuqur falsafiy asoslarga ega. U nafaqat siyosiy-huquqiy, balki ontologik, epistemologik va aksiyologik jihatdan asoslangan. Monteskye g‘oyalari zamonaviy siyosiy fikrga kuchli ta’sir

“ZAMONAVIY DUNYODA SUN’IY IDROKNING RIVOJLANISHI: YANGI DAVR MUAMMOLARI VA YANGI YECHIMLAR JURNALI”

30-Aprel, 2026-yil

ko‘rsatgan. Xabermasning kommunikativ harakat nazariyasi, Lukmanning tizimlar nazariyasi va Searlning ijtimoiy ontologiyasi Monteskye an’analaridan kelib chiqqan. Biroq ba’zi zamonaviy olimlar Monteskye nazariyasini tanqid qilishadi. Ularning fikricha, zamonaviy murakkab jamiyatda hokimiyatlarni aniq ajratish qiyin va ba’zan samaradorlikka xalaqit beradi. Biroq bu tanqidlar Monteskye g‘oyalarining mohiyatini emas, balki ularning mehanik talqinini qamrab oladi.

Shunday qilib, Monteskye qarashlarida hokimiyatlar bo‘linishi g‘oyalarining quyidagi falsafiy ahamiyatlari aniqlandi: Birinchidan ontologik ahamiyat – davlat hokimiyatining tabiati, uning manbalari va chegaralarini aniqlash; Ikkinchidan gnoseologik ahamiyat – inson bilish qobiliyatining cheklanganligini tan olish va hokimiyat markazlashtirishining xavflarini ko‘rsatish; Uchinchidan aksiologik ahamiyat – siyosiy erkinlikni oliy qiymat sifatida belgilash va uning kafolatlarini ko‘rsatish; To‘rtinchidan metodologik ahamiyat – davlat boshqaruvini tahlil qilish va takomillashtirish uchun ilmiy usul taklif qilish.

Monteskye nazariyasi zamonaviy demokratik davlatlarning konstitutsiyaviy tuzilmasining falsafiy asosini tashkil etib, hokimiyatlar o‘rtasidagi muvozanat va nazorat mexanizmlarini shakllantirdi. Uning merosi nafaqat akademik ahamiyatga ega, balki zamonaviy davlat boshqaruvini takomillashtirishda ham amaliy qo‘llanilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Montesquieu, Ch. de. (1748). **De l’esprit des lois**. Geneva: Barrillot & Fils.
2. Montesquieu, Ch. de. (1748). **De l’esprit des lois**. Geneva: Barrillot & Fils. (11-kitob, 6-bob).
3. Habermas, J. (1992). **Faktizität und Geltung: Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats**. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
4. Luhmann, N. (1969). **Legitimation durch Verfahren**. Neuwied: Luchterhand.
5. Aristotle. (350 BCE). **Politics**. Oxford: Clarendon Press.
6. Locke, J. (1689). **Two Treatises of Government**. London: Awnsham Churchill.
7. Searle, J. R. (1995). **The Construction of Social Reality**. New York: Free Press.
8. Fukuyama, F. (2014). **Political Order and Political Decay: From the Industrial Revolution to the Globalisation of Democracy**. New York: Farrar, Straus and Giroux.